

Počáteční období Velké vlastenecké války Sovětského svazu

Sovětské předválečné názory na počáteční období války

Komunistická strana a všichni sovětský lid, které budují socialismus v naší vlasti, nikdy nezapomínaly na varování V. I. Lenina před možností nepřátelského napadení.

V příští válce, říkal Lenin, se střetneme se spojenými silami mezinárodního imperialismu, disponujícího mohutnou materiálně technickou základnou pro vedení války. Aby socialistický stát úspěšně čelil těmto silám, musí mít bezpodmínečně rozvinuté hospodářství. Na válku je třeba se připravovat „dlouho, odpovědně, počínaje rozvojem hospodářství země...“ (Sebr. Spisy, sv. 35, str. 395).

Věrna odkazu V. I. Lenina, Komunistická strana realizovala industrializaci země a vytvořila mohutné mechanizované zemědělství.

Po splnění pětiletých plánů [1929 až 1941] se Sovětský svaz přeměnil v mohutný průmyslový stát a dosáhl plné ekonomické nezávislosti na kapitalistických státech. Obranyschopnost Sovětského svazu neúměrně vzrostla.

Napětí mezinárodní situace, a stále rostoucí nebezpečí imperialistické agrese v předválečných letech vyžadovaly urychlit výstavbu kádrové armády. Komunistická strana, která se řídí leninskou zásadou, věnovala velkou pozornost rozvoji vojenské teorie.

Sovětská vojenská teorie brala v úvahu rychle se měnící situaci v míru, dělala všechny zdůvodněné prognózy o charakteru příští války. Vedle toho naše vojenskoteoretická fronta věnovala mnoho pozornosti řešení praktických úkolů přípravy země na vstup do války a na vedení počátečních operací.

Vlivem hromadné motorizace a mechanizace armád a realizace nových metod mobilizace ozbrojených sil ve třicátých letech se do obsahu počátečního období války zahrnovaly vedle opatření k překrytí strategického rozvinování, také rozsáhlé bojové akce na zemi, ve vzduchu a na moři invazních armád a armád překrytí, které byly předem v příhraničních prostorech mobilizovány. **Předpokládalo se rovněž, že v průběhu příhraničních sražení, která od prvního dne nabudou velkého rozmachu, hlavní síly zemí dokončí mobilizaci a rozvinování.**

Tyto myšlenky byly vyjádřeny v tezích náčelníka štábu A. I. Jegorova — Revolučnímu Sovětu Republiky, zveřejněných v projevech zástupce lidového komisařiátu obrany M. N. Tuchačevského, ve statích významných vojenských velitelů a vojenských teoretiků R. P. Ejdemana, J. J. Alksnisa, A. N. Lapčinského, G. S. Issersona a řadě jiných. Ve všech těchto projevech se tvrdilo, že v příští válce útočník

nebude čekat na dokončení mobilizace a rozvinutí hlavních sil. V zájmu dovršení překvapení při napadení přejde do útoku s těmi silami, které budou připraveny na začátku války. Podle názoru A. I. Jegorova takovými silami by mohly být „invazní skupiny“ — mohutné motomechanizované jednotky, působící společně s velkými masami jezdectva a letectva. Avšak stejně — poznamenal A. I. Jegorov — je nezbytné uvažovat, že invazní skupiny svým složením budou schopny vytvořit jen řadu krizí, způsobit řadu porážek krycím armádám, ale nemohou vyřešit otázky ukončení války, nebo způsobit rozhodující porážku... hlavním silám. To je úkolem dalších operací, když se dokončí operační soustředění.

Analogické myšlenky vyslovil M. N. Tučačevskij ve stati „Charakter pohraničních operací“. Nové v přhraničním sražení, psal, bude spočívat v tom, že čelní armády a vojenské vzdušné síly rozvinou široké útočné operace ihned po vyhlášení války nebo v první den mobilizace a že pohraniční operace, bezvadně provedená čelní armádou, bude lepším garantem včasného soustředění hlavních sil a jejich vstupu do rozhodujícího sražení.

Pozornosti si zaslouží názory na počáteční období války, vyjádřené v pracích J. A. Šilovského, M. Tichonova, S. N. Krasilnikova a jiných. Uváděli, že operace počátečního období války povedou velmi mohutné síly a pravděpodobně značně ovlivní průběh a výsledek války. Tak např. J. Šilovský v jedné ze svých prací uváděl, že nové druhy vojsk a nové technické prostředky představují natolik mocné zbraně a proto mohou natolik otřást protivníkem v samém počátku války, že výsledek jejich činnosti se projeví jako rozhodující forma v průběhu dalších operací a možná i ve výsledku války.

Počátky druhé světové války v Evropě v zásadě potvrdily správnost těchto názorů na charakter operací počátečního období války a na jejich možné ovlivnění jejího dalšího průběhu a výsledků.

Charakteristické rysy počátečního období Velké vlastenecké války

Podmínky vstupu Sovětského svazu do války

Situace, za níž musel Sovětský svaz 22. června 1941 vstoupit do války s fašistickým Německem, byla charakterizována souhrnem řady zahraničně politických, ekonomických a válečných podmínek.

Zahraničně politické podmínky: V době napadení Sovětského svazu hitlerovským Německem byla mezinárodní situace cha-

Naše teorie se přesto nezabývala zastaralých představ o rozsahu a způsobech činnosti vojsk na začátku války. Je třeba říci, že ještě před samotnou Velkou vlasteneckou válkou v řadě teoretických prací a příručkách, v nichž je počáteční období války charakterizováno jako období prvních aktivních operací armád překrytí státní hranice, bojového letectva a vojenských námořních sil, se připouštěl určitý časový interval mezi začátkem těchto operací a operacemi hlavních sil prvního strategického sledu. Možnost rozvinování operací hlavními silami tohoto sledu na začátku války se v podstatě nepředpokládala.

V této otázce nebyly zřejmě náležitě doceněny a prakticky v plánu realizovány zkušenosti z napadení Polska fašistickým Německem silami plně zmobilizovanými v mírové době. Předpokládalo se, že ve válce s dalšími silnějšími a ostražitějšími státy disponujícími stejnými, popřípadě i potencionálně většími možnostmi, se agresoru nepodaří zopakovat podobnou variantu strategického rozvinování a překvapivého úderu.

Při hodnocení našich předválečných názorů o pravděpodobném charakteru počátečního období blízké se války napsal tehdejší náčelník gen. štábu maršál G. K. Žukov: Při přepracování operačních plánů na jaře 1941 nebyly prakticky plně vzaty v úvahu nové způsoby vedení války v počátečním období. Lidový komisariát a Generální štáb počítaly s tím, že válka mezi tak mohutnými státy jako Německo a Sovětský svaz musí začít podle původně předpokládaného plánu: hlavní síly vstoupí do sražení za několik dní po přhraničních sraženích. Fašistické Německo se co do lhostejnosti soustředění a rozvinování stálo do stejných podmínek s námi. Ve skutečnosti byly síly i podmínky naprosto rozdílné. To zřejmě bylo i jednou z příčin, proč nebyly v potřebném rozsahu teoreticky rozpracovány způsoby odražení vpádu hlavních sil protivníka na samém počátku války a to zřejmě ovlivnilo i praktickou činnost velení na příslušném stupni.

Charakterizována tak, že naši zemi již nehrozila politická izolace. Rozdělení imperialistických států na dva válčící tábory vytvářelo objektivní předpoklady pro vytvoření antifašistické koalice.

Byly to však jen předpoklady, pro jejichž realizaci bylo třeba času. Ve složité mezinárodní situaci musel Sovětský svaz vstoupit do války se silnějším protivníkem, který disponoval ohromnými materiálními a lidskými zdroji, osamocen. Kro-

mě vedení urputných sražení proti početně silnějšímu nepříteli byl SSSR nucen vyčlenovat mohutné síly na obranu svých hranic na dálném Východě, protože nebylo jisté, zda imperialistické Japonsko mu nepadne do zad.

Uzavření paktu o neutralitě v dubnu 1941 sice zmišnilo, ale zcela neodstranilo nebezpečí napadení Sovětského svazu Japonskem. Záhy po napadení Sovětského svazu fašistickým Německem ministr zahraničních věcí Macuoka sdělil sovětskému velvyslanectví v Tokiu jednoznačně: Jestliže se Trojspolek Japonsko, Německo a Itálie — základ na japonské zahraniční politiky — a pakt o neutralitě se SSSR projeví jako rozpor mezi přáteli, je pakt o neutralitě neplatný. Ukázalo se, že to nebyla jen pouhá výhrůžka.

Po okupaci Mandžuska a Koreje proměnili japonští militaristé jejich teritoria v nástupišťe k napadení SSSR. Téměř milionová Kwantungská armáda, nacházející se zde, byla vyzbrojena novou bojovou technikou: rychlým tempem se budovala letiště, silnice, vytvářely se vojenské sklady a základny. 2. července 1941 dospěli japonští vládcové na tajné poradě za účasti císaře k dohodě o použití zbraní proti SSSR, v té době, až se jeho situace ve válce s fašistickým Německem stane beznadějnou.

Pouze úporný hrdinný odpor Rudé armády na sovětsko-německé frontě a množství dostatečně silného uskupení našich vojsk (40 divizí) na hranicích Dálného východu přinutily Japonsko na čas odložit napadení Sovětského svazu.

Stav materiální základny země

V předválečných letech uskutečnily Komunistická strana, sovětská vláda a všichni náš lid kolosální dílo při vytváření materiální základny obrany země, rozvoji válečného průmyslu a přípravě strategických rezerv. V poměrně krátkých letech byly ve východních oblastech vybudovány nové závody, vytvořena druhá základna těžby ropy mezi Volhou a Uralem, vybudovány mohutné metalurgické a strojírenské závody na Urale, v Zabaikáli, na Amuru a ve střední Asii. Sovětský svaz vstoupil v roce 1940 165,9 mil. tun uhlí, 31,1 mil. tun ropy, vyrobil 18,3 mil. tun oceli, 14,9 mil. tun litiny a 38,3 mil. tun obilí. To umožnilo vytvořit mohutné rezervy a mobilizační zásoby kovů, paliv a potravin.

Při uskutečňování mírových opatření k upevnění obranyschopnosti země, včtyčenných XVIII. sjezdem stran, ÚV VKS/b, sovětská vláda značně zvýšila rozpočtové

výdaje na vojenské potřeby, které v roce 1940 činily 32,6 % a v roce 1941 již 43,4 % z celkového státního rozpočtu.

Výbor obrany při Radě lidových komisařů SSSR přijal v roce 1939 usnesení o rekonstrukci současných a výstavbě nových leteckých závodů, jejichž množství mělo být ke konci roku 1941 dvojnásobné. V témže roce bylo rozhodnuto převést na výrobu tanků kromě Leningradského, Kirowského a Charkovského závodu také Stalingradský a Čeljabinský traktorový závod. Budovaly se nové a zároveň se rekonstruovaly současné závody pěchotní a dělostřelecké výzbroje, střeliva a výbušnin. Vojenský průmysl začal dostávat podstatně více kovů, paliva, elektrické energie, nového zařízení, doplňovat se vysoce kvalifikovanými dělníky, technikou, inženýry. V souvislosti se zákonem o „Státních pracovních rezervách“ se rozšířila síť přípravy kádrů pro průmysl s předpokladem, že válka odčerpá kvalifikovanou pracovní sílu, kterou je třeba na závodech nahradit. Ve školním roce 1940/1941 se v soustavě odborných učilišť a závodních škol práce učilo 716 tisíc lidí. Jenom za rok 1940 bylo na závodech a úřadech připraveno 1,9 mil. nových pracovníků a zaměstnanců a více než 1,6 mil. osob si zvýšily svou kvalifikaci.

Komunistická strana široce rozvinula ideologicky výchovnou práci ve výchově sovětských lidí v duchu marxismu-leninismu, sovětského vlastnictví a proletářského internacionalismu, připravenosti k obraně vlasti. Ohromnou pomoc poskytovala ve vojenské vlastenecké výchově mas desetimilionová armáda komsomolců a OSOVIACHIM (organizace protivzdušné a protichemické přípravy) sdružující 13 milionů lidí. Branná vlastenecká tematika byla široce propagována v tisku, rozhlasu, výtvarném umění, ve filmu a v divadle.

Opatření strany k rozvoji socialistického hospodářství měla nesmírný význam pro upevnění obranné síly země. Avšak válečný průmysl i přes intenzivní rozvoj nestačil výrobou bojové techniky, výzbroje a střeliva tempu rychlého rozvoje ozbrojených sil. To přirozeně vytvářelo vážné těžkosti v zabezpečování vojsk modernější výzbrojí, dopravními prostředky a ostatním vojenským materiálem.

Vojenské strategické podmínky

Zostřující se nebezpečí napadení sovětského státu imperialisty na začátku druhé světové války v Evropě vyžadovalo řady účinných vojenských opatření. V září 1939 byl přijat zákon o všeobecné vojenské po-

vinnosti, zajišťující přechod k budování stále kádrové armády. Za dva a půl roku bylo zformováno 125 nových divizí, 9 mechanizovaných sborů. Na začátku roku 1941 začalo formování ještě 20 mechanizovaných sborů. Pěší divize příhraničních okruhů se doplňovaly povolanci a velitelským sborem ze zálohy. Vojska se rychlým tempem seznamovala s novými typy letadel, tanků, dělostřelectva a jiné techniky. V únoru 1941 schválila Sovětská vláda mobilizační plán ozbrojených sil pro případ války, rozhodla uskutečnit na začátku června 1941 výcvikové soustředění s povoláním 793 tisíc osob evidenčního stavu. K 1. červnu téhož roku vyrostl stav vyzbrojených sil na 5 mil. osob. Ve spojitosti s osvobozením Západní Ukrajiny, Západního Běloruska a Besarabie Rudou armádou, jakož i v důsledku dobrovolného připojení pobaltských republik Litvy, Lotyšska a Estonska k Sovětskému svazu vznikla nezbytnost prověřit plány obrany našich západních hranic. Na jaře roku 1941 rozpracoval Generální štáb společně se štáby vojenských okruhů a námořnictva nový plán obrany státních hranic, provedl podle pokynů vlády v posledních předválečných měsících mohutná opatření k posílení vojsk západních příhraničních okruhů, která tvořila strategický sled určený ke vstupu do sražení na počátku války. Počet vojsk těchto okruhů byl 2 a půlkrát zvýšen.

V polovině června obdrželi velitelé Západních příhraničních okruhů rozkaz divize dislokované v hloubce, přiblížit ke státní hranici, ve svazcích prvního sledu provést nezbytné úkoly k dosažení bojové pohotovosti ve lhůtách 2—9 hodin.

Ve druhé polovině května bylo na příkaz Lidového komisariátu obrany započato s přesunem třech vševojskových armád a jednoho střeleckého sboru z vnitrozemských vojenských okruhů na čáru řek Západní Dvina a Dněpr. Tato vojska se měla soustředit v nových prostorech v období od 1. do 3. července jako záloha hlavního velení.

Všechna tato opatření měla velký význam pro zvýšení všeobecné úrovně mobilizace a operační pohotovosti našich ozbrojených sil. Tato opatření se však netýkala pouze jedné byt velmi vážné okolnosti — včasného uvedení do plné bojové pohotovosti prvních sledů příhraničních vojenských okruhů a posádek, opevněných rájů, jak to vyžadoval vývoj situace na našich západních hranicích. Vysvětluje se to patrně tím, že Sovětská vláda ve snaze zachovat mír a splnit podmínky dohody s Německem, se vyhýbala podobným opatřením, aby tím nedala Hitlerovi zá-

mínku k napadení. Vycházela zřejmě z tohoto předpokladu a počítala s tím, že uvedení vojsk do plné bojové pohotovosti může být realizováno za několik hodin, jak to předpokládá plán obrany hranic, a jen tehdy, až se válka stane absolutně nevyhnutelnou. Tato úvaha se však ukázala nereálnou. V okamžiku zahájení napadení fašistickým Německem jsme k odražení na útok všestranně připraveného protivníka nedokázali zformovat potřebná východní uskupení vojsk a uvést je do plné bojové pohotovosti.

V jiné situaci bylo fašistické Německo. V průběhu válečných tažení v západní Evropě v roce 1940, na Balkáně v roce 1941 a v období přestávky mezi nimi provedlo všechna přípravná opatření k válce se Sovětským svazem. Hitlerovské vedení zmobilizovalo a rozvíjelo ozbrojené síly a společně se svými satelity vyčlenilo pro válku se SSSR 181 divizí a 18 brigád, více jak 47 tisíc děl a minometů, více než 4,9 tisíc letadel a přibližně 2,8 tisíc tanků, nepočítaje v to tanky lehké. K rychlému vítězství v „bleskové válce“, zařadili do prvního úderu maximální množství sil: více než 70 % pěších divizí, kolem 70 % tankových a mechanizovaných divizí, více než 60 % bojového letectva. Ve směru útoku úderných seskupení měli zdrcující převahu sil a prostředků. Do doby napadení Sovětského svazu získala již hitlerovská armáda velké zkušenosti ve vedení mohutných útočných operací s masovým použitím tanků, letectva a ostatních bojových prostředků.

Tak vznikly nerovné podmínky vstupu do války fašistického Německa na straně jedné a Sovětského svazu na straně druhé. Následkem toho se naše strana a ozbrojené síly ocitly začátkem válečných operací ve velmi těžké situaci. Příčiny této nerovnosti podrobně rozebral ÚV KSSS.

Hitlerovci využili časových výhod: militarizace hospodářství a celého života Německa, dlouhodobé přípravy na uchránění válku a zkušenosti z vojenských operací na Západě; převahu ve výzbroji a počtu vojsk, včas soustředěných v pohraničních oblastech. Měli k dispozici veškeré hospodářské a válečné zdroje celé Západní Evropy. Hitlerovské Německo uchvátilo veškerý zbrojní arzenál evropských zemí, hromadné zásoby kovů, strategických surovin, metalurgické a vojenské závody. Sovětský svaz musel podstoupit souboj s kolosálním válečným strojem. Svou úlohu sehrály také kalkulační chyby vyhodnocení možného termínu napadení SSSR hitlerovským Německem a v důsledku toho i zanedbání příprav k odražení prvních úderů.

Krajně nevýhodné podmínky vstupu Sovětského svazu do války vyžadovaly od strany a vlády neobvyklých a včasných opatření celostátního rozsahu, jak v ob-

lasti politické, ekonomické, tak i vojenské. Tytéž podmínky předurčovaly veškerou složitost a obtížnost vedení prvních operací.

Charakteristické rysy prvních operací Velké vlastenecké války

Válečné operace v prvních dnech Velké vlastenecké války měly neobvykle rozhodný ráz, lišily se převážně rozmachem a rozhodností sražení.

V souladu se směrnicí číslo 21 (plán „Barbarosa“) stanovilo Německo-fašistické velení za nejbližší cíl prvních operací v Pobaltí, Bělorusku a Západní Ukrajině — úder tankových skupin a polních armád za podpory letectva na Dvinském, Minsko-smolenském a Kijevském směru rozdělit vojska sovětských příhraničních okruhů na izolované části a zničit je západně od čáry řek Západní Dvina a Dněpr, otevřít si tak cestu pro další nerušený postup na Leningrad, Moskvu a na Donbas.

Sovětské velení na základě konkrétně vzniklé situace na začátku války se snažilo zastavit postup úderných skupin protivníka, vrhnout ho zpět do výchozího postavení a za vhodných podmínek přenést bojovou činnost na území nepřítel. Rozhodnost stanovených cílů, nekompromisní, třídní charakter započaté války vyvolaly již v prvních dnech vysokou aktivitu bojových akcí.

Německo-fašistická armáda začala válečné operace překvapivými údery uskupení vojsk úplně připravených k přepadení. Letectvo nepřítel zaútočilo na 60 letišť a na vojska v příhraničním pásmu (k čáře řek Západní Dvina, Dněpr), současně bombardovalo i četná města země — Kijev, Minsk, Sverdlovsk, Sevastopol a jiná. Sovětská vojska, napadená překvapivými útoky, byla nucena přijímat boj za krajně nevýhodných podmínek. Mnohé útvary a svazky byly překvapivě přepadeny; nacházely se ve výcvikových prostorech jednotlivých druhů vojsk, na střelnicích a na cvičištích. Byly nuceny vést boj z chodu a po útvarech. Nehledě na tyto tak těžké podmínky kladla naše vojska nepříteli v prvních hodinách války hrdinský odpor.

V první den války se bojové operace rozvinuly od Baltského moře až ke Karpátům (na frontě asi 1500 km). V dalších dnech se fronta strategického nástupu protivníka rozšířila: do útoku přešla vojska satelitů Německa. V první polovině července zachvátily válečné operace prostor v šířce asi 3 tisíc km a do hloubky na hlavních směrech 400—600 km.

Uprutná sražení byla vedena současně na západních hranicích Sovětského svazu

a na přístupech ke Smolensku a Kijevu. Do strážení se stahovalo více a více sil. V první den války nasadilo německo-fašistické velení 117 ze 190 divizí předurčených pro válku se Sovětským svazem. Postupným zasazováním druhořadových divizí a vojsk satelitů fašistického Německa do sražení se v průběhu necelých dvou týdnů zvýšil počet sil protivníka v první linii na 166 divizí. Na straně Sovětského svazu se počátečních operací zúčastnila vojska všech západních příhraničních vojenských okruhů a na začátku července i strategické zálohy, přesunuté z hlubokého zázemi. Celkem bylo v prvních týdnech války na obou stranách zasazeno do sražení více než 300 divizí, tisíce tanků a letadel, desítky tisíc děl a minometů a větší množství ostatních druhů techniky a výzbroje.

Prvé operace na sovětsko-německé frontě byly vedeny nejrozličnějšími způsoby. V průběhu útoku nepřítel používal rozličné údery a rozdělení strategické fronty, obchvaty a obejití našich uskupení, které hrozilo někdy i jejich obklíčením. Sovětská vojska v urputných sraženích spojovala obranu zaujímaných čar s odchodem na mezilehlé čáry. Jejich obrana vynikala velkou houževnatostí a vysokou aktivitou. Ta se projevovala především v nesčíslných protiztečích a protiúderch. Těchto úderů se zpravidla zúčastňovaly silné tankové svazky (protiúdery dvou mechanizovaných sborů Severozápadního frontu 23.—26. června pod Šauljajem, dvou mechanizovaných sborů západního frontu v oblasti Luck, Rovno, Brody, dvou mechanizovaných sborů Západního frontu 6.—8. července v oblasti Senno aj.). Také všeojskové svazky podnikaly silné protiúdery (protiúder 21. armády Západního frontu, 13. července z prostoru Gomel na Bobrujsk, a následující po něm průlom jezdecké skupiny do prostoru Jihozápadně a západně Bobrujska, protiúder Severozápadního frontu v oblasti Smolenska apod.).

Během prvních operací vzrostla úloha strategických záloh ke stabilizaci strategické fronty narušené protivníkem na hlavních směrech jeho útoku. A tak pro obnovení obrany na středním směru, prolomené protivníkem v prvních dnech války, generální štáb věnoval do sestavy Západního frontu v období 27. června do 10. července 36 divizí. Když se protivník se-

tkal s úpornou obranou našich vojsk, byl nucen přeskupit síly hlavní úderné skupiny, působící zde na rozsáhlé frontě od Velkých Luk do Mozyra. V této době se podařilo zasazením čerstvých sil do boje zdržet postup protivníka na čáře Velká a Západní Dvina, jakož i na přístupech ke Kijevu. Zámysl hitlerovského velení zničit v příhraničních sraženích hlavní síly Sovětských vojsk západně Dviny a Dněpru a otevřít cestu nerušeného postupu do hloubi naší země — utrpěl nezdár. Sovětská armáda zachránila hlavní síly a každým dnem stupňovala odpor nepříteli. Smutně proslulý plán „Barbarossa“ předpokládající porážku sovětského Ruska bleskovou operací utrpěl první vážnou trhlinu.

Sovětské ozbrojené síly v průběhu těžkých obranných sražení v pohraničním pásmu způsobily nepříteli značné ztráty. Podle údajů náčelníka generálního štábu Německých ozbrojených sil generála Valera činily ztráty na mrtvých, raněných a nezvěstných ke dni 13. července 100 tisíc osob. Ještě větší ztráty utrpěl protivník na bojové technice. Z 2887 tanků, zařazených do tankových uskupení od prvního dne války, zůstalo ke 14. červenci v sestavě 1700, tj. 60 % jejich počátečního stavu. K 19. červenci ztratilo německé letectvo kolem 1300 bojových letadel. Takové ztráty za velmi krátkou dobu německá armáda ještě nikde neutrpěla.

Zabrzdnutí postupu nepřítel stálo sovětská vojska také velké ztráty na lidech

a technice a proto nemohla splnit počáteční úkoly, tj. odrazit úder nepřítel a převést vojenské operace na jeho území. Při vedení houževnatých obranných sražení s početně převažujícím nepřitelem naše vojska odešla v polovině července na čáru Pjarnu, Targu, Pskov, Drissa, Vitebsk, Mogilev, Žlobin, Sarny, Novograd, Volynskij Kamenec, Podolskij a dále na řeku Prut a Dunaj u Černého moře. Na této čáře také skončily počáteční operace v příhraničním pásmu. Se začleněním silných strategických záloh, které tvořily druhý strategický sled, započala druhá etapa letní a podzimní kampaně roku 1941.

V této etapě realizovalo Sovětské vrchní velení řadu strategicko-obranných operací na severozápadním, západním a jihozápadním směru. I když tyto operace, z naší strany připravované v podmínkách nepřetržitě činnosti protivníka, při nedostatku sil a prostředků, skončily naším nezdarem, dokončeným ztrátou území, přece jen se nám podařilo způsobit nepříteli četné ztráty a vyhrát to hlavní — čas na organizaci odporu nepříteli.

Ztráty nepřítel v počátečním období války a vzrůstající odpor Sovětských vojsk v počátečních obranných operacích ho koncem července přinutily, aby na určitou dobu přešel na hlavní smolenskomoškovském směru do obrany. Směrnicí č. 37 dalo hitlerovské velení 30. července pokyn skupině armád Střed: „Přejít do obrany s využitím nejvhodnějších úseků terénu“.

Opatření Komunistické strany k přípravě země na válečné podmínky

Ohromné nebezpečí, hrozící naší zemi v důsledku věrolomného přepadení fašistickým Německem a nepříznivý vývoj událostí na frontě, vyžadovaly přijetí neobvyklých opatření k mobilizaci všech lidských sil a materiálových zdrojů země. Od prvního dne války se Komunistická strana postavila do čela všelidového boje proti německo-fašistickým uchvatitelům. V krátké lhůtě realizovala řadu zvláštních politických, vojenských a ekonomických opatření k přesunu života na válečný řád, mobilizovala úsilí lidu k odporu proti smrtelnému víchru.

ÚV VKS(b) opíral se o možnosti socialistické ekonomiky a přednosti sovětského společenského a státního zřízení a vypracoval rozvinutý plán přechodu země z mírového na válečný stav. Ve směrnici Sovětského lidového komisariátu SSSR a ÚV VKS(b) stranickým a národním organizacím přífrontových oblastí z 29. června 1941 byly zformulovány spravedlivé, osvoboditelské cíle Velké vlastenecké války, a sta-

noveny podmínky nezbytné k rozdrácení nepřítel. To bylo velmi důležité politické rozhodnutí, které stanovilo program činnosti sovětského lidu ve válce a vítězství v ní. Strana maximálně zaktivizovala činnost všech stranických, odborových a komсомolských organizací k rozvíjení politicko-výchovné práce s lidmi, k rozvoji jejich tvůrčí iniciativy a odpovědnosti za splnění úkolů spojených se zabezpečením potřeb fronty.

Jedním z prvních opatření ve vojenské oblasti byla mobilizace všech osob povinných vojenskou službou ve 14 vojenských okruzích, která zajistila již k 1. červenci 5,3 mil. osob. V západních oblastech země se zaváděl válečný stav. Všechny funkce aparátu státní moci pro organizaci obrany, zajištění všeobecného pořádku a zabezpečení státní bezpečnosti se předávaly vojenským radám frontů, armád a vojenských okruhů a tam, kde vojenské rady nebyly, velitelským orgánům vojenských svazků. Všechny místní orgány státní mo-

ci, úřady a závody byly povinny všestranně pomáhat vojenskému velení při organizaci obrany. V týlu nepřítelů se rozvinulo partyzánské hnutí, organizovala se diverzní, průzkumná a jiná činnost lidových mstitelů.

Přebudovala se struktura státního a ústředního vojenského řízení, vytvářely se nové orgány vojenského velení. Veškerou práci, spojenou se zesílením obrany země a řízením vojenských operací v letech války prováděly ÚV VKS (b), Presidium Nejvyššího sovětu SSSR a rada lidových komisářů SSSR prostřednictvím příslušných orgánů, vytvořených na počátku války — Státního výboru obrany a Generálního štábu vrchního velení.

V prvních dnech války probíhala mobilizace výrobních průmyslových kapacit, materiálních zdrojů zemědělství, dopravy, výrobních organizací, financí, pracovních sil měst a venkova. Mobilizovaly se také zásoby potravin, zavádělo se přidělové zásobování obyvatelstva průmyslovými výrobky a potravinami. ÚV VKS (b) a Rada lidových komisářů SSSR přijaly 27. června rozhodnutí o evakuaci obyvatelstva, průmyslových závodů a materiálních hodnot z přifrontového pásma do týlových prostorů země.

30. června 1941 ÚV VKS (b) a Rada lidových komisářů SSSR projednaly a zhodnotily mobilizační národohospodářský plán na II. čtvrtletí roku 1941, jenž předpokládal koncentraci hlavních prací a materiálních zdrojů na výstavbu vojenských výrobních závodů v Povolží, na Ukrajině a na Západní Sibiři. Vývoj událostí na frontě však ukázal, že to bylo málo. Proto 4. července Státní výbor obrany doporučil komisi pod vedením předsedy státního plánu SSSR vypracovat nový vojenskohospodářský plán na IV. čtvrtletí roku 1941 a na rok 1942 pro oblasti Povolží, Uralu, Západní Sibiře, Kazachstanu a Střední Asie. Realizace tohoto plánu sehrála nesmírnou úlohu při vytváření vojenskoprůmyslové základny ve východních oblastech země a při úplné přestavbě národního hospodářství pro zabezpečení potřeb války.

Všechna tato rozhodnutí a opatření, navržená Komunistickou stranou, měla nesmírný význam pro další vedení války. Státní plán v těsné vzájemné součinnosti s Generálním štábem a odvětvovými lidovými komisariáty realizovaly plány mobilizace lidských, ekonomických a finančních zdrojů země, aby v co nejkratších lhůtách zabezpečily bojující armádu dostatečným množstvím nové bojové techniky, výzbroje, střílné, pohonných hmot a potravín.

Na začátku války provedla naše země velmi důležitá opatření i v oblasti zahraniční politiky. Ústřední výbor strany a Sovětská vláda prohlásily cíle a úkoly války s fašistickým Německem za válku osvobodeneckou, vyslovily pevné přesvědčení, že Svaz bude mít věrné spojence v lidech národů Evropy a Ameriky, jimž jsou drahé svoboda a nezávislost.

Program antišaršistické, osvoboditelské války, který vyhlásil Sovětský svaz, nadchl svobodomyšlné národy pro boj proti fašismu, což se projevilo jako největší stimul k vytvoření protihitlerovské koalice. Vládnoucí kruhy západních států, které se podrobily hitlerovské agresi, byly pod tlakem širokých lidových mas nuceny přistoupit na sblížení se Sovětským svazem ve válce s fašistickým Německem.

12. července 1941 bylo na návrh Sovětské vlády podepsáno v Moskvě sovětsko-anglické prohlášení o válečných akcích ve válce proti Německu. Koncem července se uskutečnila sovětsko-americká jednání o možných dodávkách strategických surovin a zbraní z USA do SSSR. V téže době obnovila Sovětská vláda diplomatické styky s vládami Československa a Polska v Londýně a uzavřela příslušná prohlášení o vzájemných závazcích ve válce proti Německu. Tak byly učiněny první kroky ve vytváření protihitlerovské koalice. Sovětský svaz, který vstoupil do války proti bloku fašistických států, musel kromě rozvíjení širokých vojenských operací realizovat i velký komplex nezvyklých společenských a státních opatření, která způsobila změny v charakteru a obsahu veřejného politického, ideologického a hospodářského života země. Do počátečního údobí Velké vlastenecké války, jejímž hlavním obsahem byly vojenské operace na frontě od 22. června do poloviny července roku 1941, zahrnujeme všechny tyto události do té míry, pokud pod jejich vlivem strana a vláda přijímaly důležitá politická a národohospodářská rozhodnutí.

Jaké znaky (z hlediska průběhu vojenských operací) dovolují určit tento časový rámec počátečního období? Tento pohled na časové vymezení počátečního období Velké vlastenecké války není nový. Je vyjádřen v oficiálních sovětských vojensko-historických pracích: Dějiny Velké vlastenecké války Sovětského svazu, 1941—1945, svazek 2, Vojennoje izdatel'stvo 1961, Operace Sovětských ozbrojených sil ve Velké vlastenecké válce 1941—1945, Vojennoistoričeskij očerk, sv. 1 Vojenizdat 1958, Světové dějiny, sv. 10 Izdatel'stvo „Mysl“ 1965, Dějiny války a válečného umění, učebnice pro důstojníky posluchače vyšších vojenských škol Sovětských ozbrojených sil, Vo-

jenizdat 1970 a v jiných pracích. Na základě doplňujícího dodatečného zkoumání chceme v této práci jen potvrdit jeho správnost.

Na prvé: Sovětské velení tím, že začlenilo do sražení základní síly příhraničních okruhů a mohutné strategické zálohy k polovině července časově stabilizovalo frontu na hlavních strategických směrech promlouanou protivníkem v prvních dnech války a zadrželo jeho postup.

Na druhé: Úporná obrana sovětských vojsk výrazně snížila tempo postupu u protivníka (ze 30 km/den v prvních dnech války na 6–7 km/den v polovině července a v následujících etapách letní a podzimní ofenzívy na 2–5 km/den).

Na třetí: Hitlerovskému velení se do poloviny července nepodařilo splnit úkol — zničit hlavní síly Sovětské armády v příhraničním pásmu (na západ od čáry řek Západní Dvina a Dněpr) a otevřít si tak cestu k nejdůležitějším politickým a průmyslovým centrům země; rýsovala se tendence vleklé války, což se nijak nehodilo do plánů fašistického Německa.

Souhrn těchto příznaků dává podklad pro správné pochopení tezí ÚV VKS(b): "... již počáteční údobí války ukázalo, že vojenská avantura hitlerovců je odsouzena k zániku." V průběhu další letní a pod-

zimní ofenzívy roku 1941, která se rozrostla do soustavy strategických obranných operací a silně protíděry na nepříteli u Rostova a Tichvina a vzápětí protiútok Sovětských vojsk u Moskvy definitivně pohřbily hitlerovský plán „bleskové války“ a rozmetaly mýtus o „neporazitelnosti“ hitlerovské armády, což také znamenalo počátek základního obratu války.

Ještě je nezbytné zdůraznit, že strana a vláda přijaly v počátečním období války všechna nejdůležitější opatření v oblasti vojenského, ekonomického a diplomatického života Sovětského státu. Tím byl položen základ společné činnosti Ústředního výboru strany a Sovětské vlády k vytvoření podmínek pro postupné rozdrácení vraha.

Směrnice strany a vlády o přestavbě celého hospodářství země pro potřeby války byly splněny až na jaře 1942, neboť pro to bylo třeba vykonat rozsáhlou práci v souvislosti s přemístěním výrobních sil ze západních oblastí na ohromné vzdálenosti a vytvořit stovky závodů na zcela nových místech.

Podespáním anglosovětské dohody a sovětskoamerického prohlášení v květnu až červnu 1942 bylo s konečnou platností dokončeno vytvoření protihitlerovské koalice.

Některé výsledky a závěry

Rozebra-li jsme válečné operace počátečního období války na evropském válečném a tichomořském, jakož i ve Velké Vlastenecké válce. Rozbor těchto událostí ukázal, že úloha počátečního období a jeho vliv na další průběh války neobyčejně vzrostly, přičemž výsledky tohoto období v různých válkách nebyly stejné. Ve válkách mezi kapitalistickými státy dosahovali agresori Japonska a Německa zpravidla původně stanovených cílů.

Jiný výsledek mělo počáteční období Velké vlastenecké války. Hitlerovskému velení se nepodařilo dosáhnout nejbližších cílů předpokládaných plánem „Barbarosa“. Hlavní síly Sovětské armády nebyly zničeny v počátečních operacích a vrah neměl možnost nerušeného postupu k nejdůležitějším politickým a hospodářským centrům země. Toho bylo dosaženo včasným nasazením strategických záloh do sražení, jakož i hrdinským a houževnatým odpoorem sovětských vojsk, vysokým vlastenectvím, nebyvalou statečností a sebeobětováním sovětského lidu, velkou řídicí a organizátorskou silou Komunistické strany. Výhody protivníka získané překvapiv-

ým napadením ztratily tím význam, který měly v prvních dnech války.

Rozbor událostí počátečního období těchto válek ukazuje, že nehlédě na jejich různorodost, měly některé společné specifické rysy vojenského, politického a hospodářského charakteru, které je odlišovaly od dalšího období války.

Z nejobecnějšího hlediska představovalo počáteční období války omezený časový úsek. V jeho průběhu válčící strany vedly první operace, předpokládané jejich válečnými plány (války útočné a obranné) a to uskupeními ozbrojených sil, které na jejím začátku měly k dispozici k dosažení původně stanovených strategických cílů. Realizovaly všeobecnou mobilizaci, vnitrostátní opatření přechodu země na válečný stav a podnikaly zahraničně politické akce vůči svým protivníkům, spojencům a neutrálním zemím.

Ve vojenské oblasti byly hlavním obsahem počátečního období války první operace za účasti svazů a svazků všech druhů ozbrojených sil. Útočící strana, která své ozbrojené síly zmobilizovala a rozvinula v předválečném údobí, realizovala obvykle

mohutné útočné operace s bližším cílem rozdrtit hlavní uskupení ozbrojených sil protistojícího protivníka a vytvořit příznivé podmínky k vítěznému ukončení války. Napadené státy vedly těžké obranné boje na souši, moři a ve vzduchu silami prvního strategického sledu. Pod jeho ochranou probíhala mobilizace a strategické rozvíjení rozhodující části ozbrojených sil. Současně s vedením bojové činnosti se uskutečnila opatření v oblasti politické, hospodářské a diplomatické.

V oblasti vnitřní politiky se s počátkem války veškerý život země převáděl na válečný režim, probíhala politická mobilizace armády a lidu. Důležitou úlohu sehrála opatření k upevnění vnitřní bezpečnosti státu, rozvíjení ideologické práce a morálně psychologické přípravy všeho obyvatelstva k válce.

Reakční vlády v kapitalistických státech zároveň s dalšími vnitrostátními opatřeními zesilovaly represivní opatření proti pokrokovým silám, zvláště komunistickým stranám a ve fašistických agresivních státech byla společně s tím vedena zběsilá šovinistická propaganda k zastření zločinů cílů války.

Komunistická strana Sovětského svazu vykonala v tomto období války kolosální práci při organizování všech sil lidu k odporu ve jméno ušlechtilých, spravedlivých cílů osvobození země od uchvatitele a zbavení národů Evropy fašistického jha. Veliká pozornost byla věnována otázkám zvýšené bdělosti, organizovanosti, kázně a výchovy nenávisti k nepříteli. K vyřešení všech těchto úkolů bylo nutné reorganizovat činnost orgánů státního zřízení ve všech oblastech života země.

V ekonomické oblasti probíhala od počátku války urychleně opatření, která předpokládaly plány vojenské hospodářské mobilizace. Především se to vztahovalo na odběr a předání nezbytných materiálních a technických prostředků ke zkompletování nově rozvinutých svazků. Současně se značná část průmyslu převáděla na výrobu válečného materiálu: výzbroje, střeliva a jiných materiálů nezbytných pro válku. Na začátku války se znovu rozdělovaly finanční, materiální a lidské zdroje mezi různé obory národního hospodářství. Značnou přestavbu doznala práce všech druhů dopravy, orgánů spojů atd.

Zahraniční politická činnost vlády měla v počátečním období války také zvláštní charakter. Odhalovali se skuteční spojenci a noví protivníci, přijímala se opatření k vytvoření a rozšíření koalic. Již v prvních dnech války se jasně odhalily zahraniční politické plány států vstupujících

do války, jejich skutečné politické cíle, ale prověřoval se také opravdový vztah spojenců k závazkům, přijatým předválečnými smlouvami. Vzhledem k tomu představoval také vstup států do války složitý proces spojený s řešením celé řady úkolů celostátního významu. Tento proces, v jehož průběhu válčící strany řešily prvořadě vojenské, politické a ekonomické úkoly, celkově naplňoval obsah počátečního období války.

Druhá světová válka odhalila celou řadu charakteristických znaků a forem vstupu států do ní. Z nich se u některých, zvláště agresivních států, jasně projevil snaha k uskutečnění všech, nebo aspoň většiny přípravných opatření k válce, včetně strategického rozvinování, ještě v mírové době. Východí uskupení sil pro první operace se vytvářela v předválečném období za podmínek utajení celou soustavou maskovacích opatření. Nejvíce se tato tendence projevila u Německa a Japonska, které rozpoutávaly válku a předem stanovily dobu agrese. Státy, které byly napadeny, se obvykle opožďovaly se strategickým rozvinutím. To vytvářelo nerovnost podmínek vstupu do války, poskytovalo útočníkovi značné výhody. Tyto výhody však neměly nepřekonatelný osudový ráz. Válečné zkušenosti prokázaly možnost zbavit nepřítele těchto výhod současným opatřeními k odrazení připravovaného napadení, jestliže se ovšem pečlivě zhodnotí situace a správně ocení předem připravované kroky agresora k zahájení války.

Války začínaly mohutnými strategickými operacemi za účasti hlavních sil útočníka, který zahajoval bojovou činnost mohutným úderem letectva a zasazováním silných uskupení tankových a mechanizovaných vojsk do sražení, vysazováním vzdušných a mohutných námořních výsadků a to ihned v prvních dnech.

Zvláštní význam při tom útočník přikládal získání nadvlády ve vzduchu. Hromadnými vzdušnými údery a hlubokými průlomy motorizovaných vojsk se útočník snažil zničit sklady zbraní a základny, narušit mobilizaci a strategické rozvinování protivníka.

V souvislosti s tím vzrostla ve větší míře úloha překvapení pro dosažení stanovených cílů. Překvapení poskytovalo útočníkovi výhody k uskutečnění prvního mohutného úderu na protivníka a značně morálně a psychologicky ovlivňovalo vojska a obyvatelstvo. Vojska v napadených zemích dislokovaná v pohraničních oblastech nebyla obvykle uvedena do plné bojové pohotovosti. Byla nucena vstupovat do boje z chodu po útvech, aniž by se mohla plně soustředit a rozvinout na vy-

chozích čarách. Pro napadené státy nelze takovou činnost vojsk na začátku války považovat za zdůvodněnou a považovat ji za zákon nebo pravidlo. Vliv faktoru překvapení, jak nás učí zkušenosti z války, může být zvrácen nebo podstatně oslaben. Toho se dosahuje systematickým a cílevědomým vedením průzkumu protivníka, objektivním hodnocením vytvářející se situace, včasným uvedením vojsk do plné bojové pohotovosti.

Charakteristickým rysem vedení počátečních operací bylo oboustranné použití nejdokonalejší bojové techniky, zvláště letectva a tanků, což podmiňovalo růst palébní síly, hloubku útočných operací a zvýšení manévrovosti postupujících uskupení.

Vysoce manévrový a dynamický charakter bojových akcí vyvolal nové požadavky na obranu.

Zkušenosti prvních obranných operací ukázaly, že úporné držení důležitých čar musí být spojováno s rozsáhlou manévrovou činností a podnikáním efektivních protiúderů. Zvláště důležitého významu nabývaly strategické zálohy, jakož i spolehlivá protivzdušná a protitanková obrana.

Zkušenosti prvních operací druhé světové války také prokázaly podstatné zvětšení rozmachu válečné činnosti. Válečná činnost za účasti mohutných sil se již od prvních hodin války rozvíjela na rozsáhlých pozemních, námořních a oceánských válčících současně a zatahovala do sebe hluboké týly bojujících stran. Všechno to neobvykle komplikovalo podmínky řízení vojsk, kladlo mimořádně vysoké požadavky na činnost strategického a operačního velení ozbrojených sil od prvních hodin války.

☆

Při hodnocení významu zkušeností minulé války pro soudobé podmínky co do způsobů vstupu států do války je nezbytné počítat s těmi ohromnými změnami, které nastaly v rozmístění sil na mezinárodní aréně, jakož i v rozvoji výzbroje, bojové techniky a všeobecně ve vojenství za čtvrt století po skončení druhé světové války.

Rozbor těchto změn ukazuje, že v budoucí době jako nikdy v minulosti jsou možné nejrůznější formy a způsoby zahajování války.

Charakter a zaměření přípravy ozbrojených sil hlavních imperialistických států, především USA, ukazují, že agresor může zahájit válku se Sovětským svazem a ostatními zeměmi — účastníky Varšavské smlouvy nenadálým napadením za použití veškerého arzenálu jaderných prostředků a klasických druhů zbraní.

Pro tento účel jsou ve Spojených státech amerických v neustálé bojové pohotovosti strategické útočné jaderné síly: mezikontinentální rakety, atomové ponorky a letouny strategického letectva. Pro jejich přípravu k útoku není třeba zvláštního času. Na stanovený signál mohou být tyto síly uvedeny do činnosti okamžitě. Za určitých podmínek se připouští možnost vedení bojové činnosti na začátku války klasickými zbraněmi. Proto USA drží v různých částech světa a zvláště v Evropě silná uskupení pozemních vojsk a letectvo, pohotové k rozvinutí aktivních bojových operací, aniž by musely provádět jakákoliv dlouhá přípravná opatření.

Proto je v soudobých podmínkách třeba považovat za nejpřavděpodobnější a nejnebezpečnější způsob zahájení války

překvapivý úder s použitím různých druhů zbraní. To vyžaduje nezbytnost udržování vysoké bdělosti vůči intrikám podněcovatelů nové války. Sovětský svaz a ostatní země Varšavské smlouvy jsou nuceny přijímat všechna nezbytná opatření na upevnění své obranné síly.

Právě takový závěr učinila naše strana, která vychází ze současné situace zkušeností a poučení minulé války. Potvrzuje to její mnohostranná praktická činnost zaměřená k všestrannému upevnění obranyschopnosti naší vlasti, k dalšímu zvýšení síly a bojové pohotovosti sovětských ozbrojených sil, zabezpečujících naši bezpečnost a zmaření jakýchkoliv dobrodružství ze strany imperialistů.

„Opatření přijatá v posledních letech, — řekl s. L. I. Brežněv na XXIV. sjezdu KSSS, — umožnila podstatně zvýšit moc a bojeschopnost ozbrojených sil. Sovětské lidé mohou být ubezpečeni, že v kteroukoliv dobu, ve dne i v noci jsou naše slavné ozbrojené síly připraveny odrazit útok nepřítelů, ať by začal kdekoliv. Jakýkoliv možný agresor ví, že v případě pokusu o raketové jaderné napadení naší země se mu dostane zničujícího odvetného úderu.“

V závěru je třeba podtrhnout, že tento článek plně nevycerpává dané téma, ale pouze vysvětluje jen ty nejdůležitější aspekty. Téma vyžaduje další zkoumání a studium. Zde je skutečně, jak říká ministr obrany maršál Sovětského svazu A. Grečko, „se nad čím zamyslet“, je na čem pracovat.

Ze sovětského vojenského tisku přeložili
plk. ing. František Pelech
a pplk. Ladislav Kysil